

ROTT JÓZSEF

Egy tömeggyilkos lelkiismerete

Nincs az az ember, aki ne élne meg fájdalmat és félelmet a szűkebb miliójével való szakítás során, mivel lezáratlan viszonyokat hagy maga mögött, s úgyszintén a bizonytalan, az ismeretlen vár rá. Molnár egyértelmű válasszal szolgál, mi szükséges a békés távozáshoz: meg kell tanulni és bátran képviselni az érző-eleven elsőségét, méghozzá mindannyiunk viszonylatában. Aki így indul útnak, jóval kevesebb a félnivalója. Sánta viszont – noha a tradicionális megfordítottság állapotában az ellenkezőjéről számol be – megmarad képzetével a tárgyi-dologi világ szorításában.

Az alkotói én és a kollektív séma konfrontációját, az autonóm szabadságigényt tárgyaló regények, *A Pál utcai fiúk* és a *Húsz óra* összevetése révén még kimerítőbb választ nyerünk, miért nem jut el Sánta – és vele egyetemben az új, a baloldali séma – az elvont gondolkodás tartományába, miért tart ki az egy-pólusú emberszemlélet mellett. Ahhoz azonban, hogy a végére járassunk a gondolatnak, tisztáznunk kell egy fogalomzavart, amelyet naiv önfeledtséggel éltet a közfelfogás. Egészen pontosan, hogy mit értünk szabadságigény alatt. Az autonóm, a személyre szabott út bejárásának elsődleges igényét a kollektív séma, sémák ellenében. Egyetlen nyilvánvaló okból: autonóm létezés nélkül elképzelhetetlen az önálló felelősségvállalás. Amely hiányában nem teremhet meg progresszív, életigenlő szellemi teljesítmény.

A később tárgyalandó, az új évezred legkiválóbb alkotásainak egyikéből, Martin Scorsese *Viharszigetéből* kölcsönözzük a levezetés módszerét, amelyet az irodalmi alapmű szerzője, Dennis Lehane a *Négyes szám törvényeként* nevesít. Maga a módszer közeli ismerősünk, hiszen mindahány elvont gondolkodásra képes szerző eljut a felismerésig, különben képtelen lenne a kívánt relációfordítások végrehajtására. Minél összetettebb modellt, bonyolultabb rendszert mozgat, annál több komponensre, jelesül feminin, illetve maszkulin énrészre, értékképviseletre van szüksége a levezetéshez.

Részlet a szerzőnek az Urbis Kiadónál decemberben megjelenő irodalmi tanulmányából.

Scola és Tarchetti *Szerelmi szenvedélye* ugyanúgy a *négyes szám törvénye* szellemében fogant, mint Molnár, Sánta és Lehane emlegetett regénye. A kollektív sémát számonkérő attitűd képviselője Fosca szívtelen nagybátyja a történetben, a csúf és a hibátlan nő szerepe Foscára és Clarára van osztva, s aki hármuk sorsát a sajátja által összefűzi, a hős Bacchetti kapitány, aki Fosca kedvéért lemond Clara szerelméről, s még a zsarnokát is elpusztítja, hogy szenvedő hősnője a sorsával megbékélve térhessen örök nyugalóra. Bacchetti minden fontosabb megnyilvánulása sérti a tradicionális sémát, a közízlést. De például Galgóczi Erzsébet is hibátlanul alkalmazza az eljárást; a *Hínár* című elbeszélése – később részletesen foglalkozunk vele – az egyik legtöbb jelentéstartammal felruházott mű, amellyel csak találkozhatunk ezen rendszeren belül. Tarchetti a mellbevágó őszinteségével hat olvasójára, Lehane nála is kíméletlenebb, ami igencsak érthető, mivel a holokauszt tényével való szembesülés, az így megélt trauma rátelepedése a szerelmi viszonyra, a házáséletre, a disszociatív folyamat családi bejárása a regény tárgya. Galgóczi a lesbikussága egyéni és társadalmi problematikája vezető kérdéseit kódolja bele a heteroszexuális értékmezőben végigvitt, szövevényes történetbe, idősíkokat és élettereket váltogat rendkívüli magabiztossággal, mivel szintén a mélyérzései vezetik tollát. Molnár a gyermekkor friss, őszinte emócióival dolgozik, regényét átítatja az ifjonti fejlődésvágy, a velünk születő progresszivitás. Sánta viszont koncepciózusan alárendeli gondolkodását a választott sémának: mindenfajta értelemben. Legelőbb persze az osztályharc-szemléletnek. A megjelölt milió, a paraszti létforma a tradicionálisan honos belső törvényszerűségeivel továbbszűkíti a szellemi mozgásteret. Bármely adekvát válaszokat, megoldást kereső szerző tiltakozna ezen gátak ellen, a lerombolásukra törekedne, ám Sánta annál inkább elemében van, minél deprimáltabb modellt sikerül létrehozni.

Miután megtisztította a terepet a spontán, őszinte megnyilvánulásoktól, avagy telítette azt a kikényszerített cselekvésformákkal, magabiztossá, sőt, a merev sémán belül intenzív gondolkodóvá és szenvedélyes igazságkeresővé válik. Mindehhez nem kell más, mint totális önálárendeltségbe utalni a nőket, méghozzá oly módon, hogy az önállótlan örömtelenség egyenest a természetüknek, az igényeiknek megfelelőnek tessenek. A nemzedéki konfliktust pedig a maszkulin (heteroszexuális) értékmezőbe terelni, céljaként

a terület feletti regnálás – morálisnak feltüntetett – akaratát megjelölni. Ilyeténképp a dolgok állása mindjárt fekete-fehérnek, jónak és rossznak, igaznak és hazugnak, fenntarthatónak és felszámolandónak látszik. Csakhogy minden ellenérzésnek, rossz, hamis, felszámolandó állapotnak is van némi – olykor nem is kevés – igazságtartama. Minek okán az igenekre-nemekre felosztott sakktáblán cél- és élet-szerűbb két-két figurát, két ellentétpárt mozgatni, akiknek konfrontálása által lépésről lépésre levezethető a társadalmi játszma, úgyis mint történelmi törvényszerűség.

Kellenek hozzá egy tette kész nemzedék igaz fiai, akiknek elégük van a tradicionális megnyomortottságból: Kocsis Benjámin, Varga Sándor, Balogh Antal és az „elnök” Jóska. A történelmi átmenet azonban, amelynek a felemelkedésüket köszönhetik, óhatatlanul szembe is fordítja őket, kit-kit a rejtett, a kevésbé ismert természetének megfelelően. Varga Sándor pártos kegyetlenkedései vezetnek a forradalmi elégedetlenséghez, majd a zavaros napokban-hetekben felizzanak a szenvedélyek. Hatalmi gerjedelmek, hiszen a szexus, az érzelmi élet jószerével jelen sincs a történetben. Balogh kapatosan, a politikai ellenfél, az ellenség által feltűzelve ráló az „elnök” Jóskára, a bujkálásból visszatérő Varga pedig az elszámoltató tébolyában lelövi a mindig józan, mértéktartó Kocsist. Jóska azonmód elégtételt vesz a gyilkoson, majd elüzi a faluból, később meg egy hasonló jellegű elszámolás keretén belül eltöri Balogh karját, amely fegyvert emelt rá.

Diadalmaskodik a józanész politikája, ami Sánta interpellációjában szerencsésen egybeesik az erkölcsi többlettel és a fizikális erőfölénnyel. De a tanulságok sorának van egy másfajta, *hatalomgyakorló olvasata is*: ha visszahúzódó vagy, ha az időre (másokra) akard bízni a dolgok alakulását, kutyaként pusztulsz akár a saját küszöbödön, a saját házában, ahová bejáratosnak gondolja magát az eltévelyedett *belső ellenség*. Ha visszaélsz a hatalmaddal, ha a fajtád gyilkosává válsz, száműzetés vár rád. Ha csak elbizonytalanodsz, ha egyszeri a megtévelyedésed, megúszhatod kisebb retorzióval: baráti alapon török el a csontod. Ahogy te is erőszakosan, zavaros fejjele kerested az igazadat 1956 forró őszén.

Jellemfejlődésnek nyomát sem látni; sértettségnek, elfordulásnak, megcsontosodott dacnak, gyűlöletnek és viszontgyűlöletnek annál gyakrabban. Senki nem tehet szabadon, ami az elfojtott indulatok felszín alatti

ti kavargása tudatában talán nem is akkora baj. Még akkor sem, ha az őszinte megnyilvánulásokat is előre ellehetetleníti-ellehetetlenítené a bizalmatlanság légköre. Az ideológiai, a politikai meghatározottság. Az akart és a kevésbé akart egyéni elmozdulásokat inkább a világtörténelmi változások csikarják vagy követelik ki.

A pszichés statikusság leginkább a feminin emberi értékek mély alárendeltségére vezethető vissza. Hiszen minden körülmény között lehet-lehetne jót tenni. Másokkal és magunkkal egyaránt. A baj előbb kezdődik. A félelmi kényszernél. Amely a normaszegésben látja meg a veszélyt. A *Húsz óra* ezen személyes igényeket, az élnivágás még ismeretlen-bejáratlan érzelmi útjait rendeli alá a hatalmi elvárásnak.

Molnár Ferenc regényében, a belső négyes tekintetében egyértelmű, bár korántsem egyforma s egy tempójú fejlődésment tanúi vagyunk. Az alsó szál, Nemecek és Geréb konfliktusából, elsősorban Nemecek megbocsátó, a jelen idejű konkrétumoktól eltekintő attitűdje, illetve Geréb utóbb megtermő belátóképessége együttesen, egymás javára eredményez morális fejlődést. Boka és Áts rivalizálásából a csatanyerő, ám szintén területvesztő Pál utcai vezér kerül ki győztesen, elsősorban, mert felelősen viszonyul a gyengébbekhez. Ezen beállítódás határozza meg a közösségi szerepvállalását. Áts viszont nemcsak a csatát veszti el, a csapatán belül honos agresszió is átcsap a feje felett. Boka érzékenysége fejlett – és továbbfejlődő – feminin értéképviselőre utal, míg Áts keménysége, sarkossága az illetén hiányosságokra.

A négyes személyiségfelosztás alkotáslélektani terminusánál maradván: Nemecek a feminin, míg Geréb a maskulin értéképviselőtében a fejlettebb. Előbbi halálához éppen az ön alárendelődésre, a toleranciára való fokozott hajlam vezet, Geréb viszont a feminin emberi értékei utólagos felismerésének és felvállalásának köszönheti a kegyelmet, azt követően, hogy a hatalmi ágon, mindkét csapaton belül kudarcot vallott. Vagyis az értékharmonizáció, a feminin és a maskulin emberi értékek szintetizálása révén következik be, Molnár ezen folyamathoz köti a személyiségfejlődést, annak minőségét.

És most érdemes szó szerint felidézni a két vezér egyetlen, személyes természetű összetalálkozását; a helyszín, a helyzet legalább annyira fontos, mint az idő: már túl vagyunk a grundért folytatott csatán, de még innen Áts leváltásán, a sziget elvesztésén.

„És most farkasszemet nézett egymással a két vezér. Életükben először álltak egymással szemtől-szembe, négy szemközt. Itt találkoztak, ez előtt a szomorú ház előtt. Az egyiket a szíve hozta ide, a másikat a lelkiismerete. Nem szóltak egymáshoz egy szót sem. Csak nézték egymást. Aztán Áts Feri megindult, és tovább járt fel-alá a ház előtt. Soká, nagyon soká járt. Addig, amíg a házmester elő nem került a sötét udvarból, hogy bezárja a kaput. Akkor odament Áts Feri hozzá, megemelte a kalapját, és csöndesen kérdezett tőle valamit. Elhallatszott Bokáig, amit a házmester felelt. Azt mondta:

– Rosszul.

És becsapta a nagy, nehéz kaput. Ez a dörrenés felzavarta az utca csöndjét, de aztán elhalt, mint hegyek közt a mennydörgés.

Áts Feri elindult, lassan. Jobbra ment. És Bokának is haza kellett már mennie. Süvöltött a hideg szél, és az egyik hadvezér jobbra ment, a másik balra...”

Boka János, a történet végén mutatott értékei, a vállalt érzékenysége és a többrétű gondolkodása által a leendő demokratikus vezető személyiségjegyeit egyesíti.

Kolibris verdűr (1986)